

Образ героя у поемі І. Франка «МОЙСЕЙ» та його інтерпретація в шкільних підручниках 70-х – 80-х рр. ХХ століття

Лариса Йовенко¹, Наталія Осіпенко², Віта Кириченко³

Опубліковано	Секція	УДК
24.11.2024	Освіта/Педагогіка	821.161.2-1.0(092)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14212629>

Анотація. Стаття присвячена висвітленню образу героя поеми Івана Франка «Мойсей» та його інтерпретації в шкільних підручниках з української літератури 70-х–80-х рр. ХХ століття. Встановлено, творчість Івана Франка є благодатним матеріалом для формування активної життєвої позиції, національного самоутвердження молодого покоління. Розглянуто поняття «ідеал виховання». Проаналізовано поему І. Франка «Мойсей», яка вважається заповітом українцям, «величним художнім підсумком Франкової життєтворчості», «поемою "подоланого сумніву"», де автор осмислює минуле, сучасне і майбутнє українського народу, спонукає задуматися над власною долею. Досліджено, що впродовж 70 – 80-і рр. ХХ століття в інтерпретації образу героя у критичних матеріалах шкільних підручників з української літератури акцентовано на понятті «етичний героїзм», етичних взаємовідносинах та їх розмаїті: порушувалася проблематика змісту людського існування, свободи вибору, загальнолюдських цінностей, громадянської відповідальності тощо. Встановлено, що авторами навчальних книг цього періоду герої трактувалися через відданість певним ідеям чи жертвовну працю, у вправності збереження та канонізації радянських духовних цінностей та ідеалів.

Ключові слова: герой, образ героя, виховний ідеал, інтерпретація образу героя, шкільні підручники з української літератури, літературна освіта.

The hero image in I. Franko's poem "MOSES" and its interpretation in school textbooks of the 1970s and 1980s

Abstract. The article is devoted to the hero image in I. Franko's poem "Moses" and its interpretation in Ukrainian literature school textbooks from the 1970s to the 1980s. It is established that the works by Ivan Franko are influential for developing an active life position and national self-affirmation of the young generation. The concept "an ideal of education" is

¹ доктор педагогічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
ORCID: 0000-0003-1035-071X

² кандидат педагогічних наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
ORCID: 0000-0002-7542-7821

³ кандидат педагогічних наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
ORCID: 0000-0002-1420-2303

considered, as it can be manifested not only in pedagogical systems but also in customs, folklore, works by literature classics. Besides, by tradition, it can be passed on to the next generations, which supplement and improve it. The author analyses Ivan Franko's poem "Moses", which is considered to be a testament to Ukrainians, "a majestic artistic summary of Franko's life work", a poem of "overcome doubt", where the author comprehends the past, present and future of the Ukrainian people, and encourages them to reflect on their destiny. It is established that for Israel, Moses is a prophet, a guide of his people, their selfless servant and protector whose goal is to lead the people to a new, free and happy life, to take care of preserving their high morals. I. Franko also emphasises the importance of a common idea that unites society and leads people to reach their goals. The article considers Moses and his people to be inextricably linked. However, the conflict between them is inevitable (the prophet is aware of the need to move towards the goal, and the people, exhausted by forty years of wandering, want to meet their immediate needs). The author shows that the guide understands the needs of people, endures the difficulties of the campaign together with everyone, categorically condemns his compatriots for gullibility, slavish obedience, and laziness, and at the same time loves the people as they are, with their virtues and shortcomings, and believes in their awakening. It is proved that during the 1970s and 1980s, the interpretation of the hero image in critical materials of Ukrainian literature school textbooks focused on the concept "ethical heroism", ethical relationships and their diversity. The contents of human existence, freedom of choice, universal values, civic responsibility, etc. were raised. It has been established that during the presented period the authors of educational books (O. Bandura, O. Biletskyi, V. Borshchevskyi, M. Hrytsai, I. Dzeverin, N. Zhuk, Y. Kucherenko, N. Padalka, V. Tymbaliuk, N. Tkachenko, and others) interpreted the heroes through devotion to specific ideas or sacrificial work, skills in preserving and canonising Soviet spiritual values and ideals. Critical articles helped to create "a new man", "a communist", who was perceived as a socially active person who promoted the idea of working for the people and the state and poetised the labour of workers and peasants. It is concluded that the artistic portrayal of a Soviet person's everyday life satisfied the need for something exceptional, sublime, and heroic.

Keywords: hero, the hero image, an ideal of education, interpretation, school textbooks on Ukrainian literature, literary education.

Вступ

У період європоцентричності, пробудження громадської та громадянської ініціативи, поширення волонтерської діяльності, що йдуть у суміж з інтеграційними процесами в Україні, відбувається сплеск прояву патріотизму та новочасне ставлення до історії, культури, літератури, звичаїв та традицій українського народу. Це актуалізує пошук нових підходів та шляхів виховання особистості XXI століття. «При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери» [7].

Провідні українські педагоги серед шляхів входження до освітнього загальноцивілізаційного руху поряд із новітніми методологічними орієнтирами розвитку системи освіти вбачають збереження і примноження власних національних педагогічних досягнень. Докладне вивчення історії розвитку шкільної літературної освіти, генези характерних особливостей образу позитивного літературного героя різних років є джерельною основою для розробки сучасної літературної освіти, підґрунтям наукового пізнання, що живить нові освітні концепції.

Всебічне вивчення історії педагогічної думки XX століття, процесу її становлення і розвитку дає можливість якнайглибше розглянути і зрозуміти закономірності

функціонування педагогічних явищ, їх обумовленість суспільними, політичними, соціальними, культурними процесами, оцінити сучасний стан освітнього процесу.

Аналіз праць, що торкаються питань історії та розвитку шкільної літературної освіти в Україні, процесу формування національної школи, свідчать про те, що нагальні проблеми, які постають нині перед освітніми закладами, і раніше цікавили відомих педагогів, методистів, суспільних діячів тощо. Методичні концепти вивчення літератури в освітніх закладах упродовж ХХ ст. переконує, що педагогічний досвід національної школи минулого століття має значний потенціал сьогодні.

Виховання активного читача, вирішення проблеми відсутності чітко окреслених рис виховного ідеалу сучасності набуває стратегічного значення, оскільки власне читання є важливим засобом вивчення життєво-важливої інформації, без якої не можлива інтеграція особистості у світову культуру. Відсутність інтересу до читання, книги є загальносвітовою тенденцією, що зумовлює пошук ефективних інструментів розвитку і підтримки читацької культури та інтересів.

Розгляд і узагальнення досвіду шкільної літературної освіти як одного з напрямів національної освіти дає змогу з'ясувати характерні особливості зазначеного періоду викладання літератури, а також можливості і перспективи становлення національної школи на основі гуманізму і усвідомлення народом власного достоїнства, національних цінностей, традицій, культури, права бути суб'єктом історії розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор, в яких розглядають цю проблему і підходи її розв'язання. Особливе значення для обраної тематики мають праці відомих українських дослідників історико-педагогічної думки. Розвитку народної освіти і педагогічної науки в Україні присвячені розвідки В. Кузя, Д. Луцика, П. Сікорського, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін.; всебічного розвитку особистості – Н. Ничкало, П. Ігнатенка, І. Зязюна, Г. Сагач та ін.; змісту і методів освітнього процесу – А. Алексюк, В. Майбороди, З. Палюх, О. Савченко та ін.; реалізації дидактичної моделі навчального предмета в структурі і змісті підручника – І. Журавльової, Л. Зоріної, А. Цетлін та ін.; форм і методів викладання української літератури – Л. Базиль, Н. Волошиної, Л. Пархети, Є. Пасечник, Б. Степанишина, Г. Токмань та ін.; інтерпретацію образу героя в шкільних підручниках ХХ століття окремих авторів розглянули Л. Йовенко, Н. Осипенко.

Запити сучасних закладів загальної середньої освіти, дистанціювання сучасної людини від художнього слова потребує аналізу, переосмислення і пристосування до сучасних умов перспективного досвіду минулого століття, що є потужним арсеналом педагогічних ідей.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукових досліджень щодо інтерпретації образу героя І. Франка у шкільних підручниках із української літератури ХХ століття – обмаль, що й призвело до виникнення нашої статті.

Метою статті є розгляд образу героя в творчості І. Франка та дослідження його трактування в шкільних підручниках з української літератури ХХ століття.

Результати

На думку О. Гаврилюк, «серед багатющої літературної спадщини народу є такі художні твори, які спонукають школярів уважніше придивитися до себе, до оточуючих, до світу. Вони допомагають самоствердитися, відчутти свою значимість у житті, усвідомити себе як частинку нерозривного ланцюжка багатьох поколінь.

Благодатним матеріалом для формування активної життєвої позиції, національного самоутвердження молоді є творчість Івана Франка, життєвий шлях Каменяра» [2, с. 2].

Як писав Г. Ващенко: «Головною проблемою будь-якої педагогічної системи є виховний ідеал як мета виховання. Від того, як вирішується питання, залежить

вирішення таких проблем, як система освіти та виховання, зміст і методи навчання і т. ін.» [1, с. 13]. К. Ушинський, аналізуючи питання формування української національної педагогіки в її історичному розвитку, писав: «У кожного народу своя ідея виховання і в основі особливої ідеї виховання у кожного народу міститься, звичайно, особлива ідея людини про те, якою повинна бути людина в розумінні народу в певний період його розвитку. Кожен народ має свій особливий ідеал людини і вимагає від свого виховання втілення цього ідеалу в окремих особистостях. Цей ідеал у кожного народу: а) відповідає його характеру, б) визначається його суспільним життям, в) розвивається разом з його розвитком і г) встановлення його є завданням кожної народної літератури» («Листи з Швейцарії») [цит. за 3, с. 92].

Відповідно, виховний ідеал того чи іншого народу залежить від його державного устрою, світогляду, релігії, рівня розвитку культури і національних особливостей. Значні політичні, соціально-економічні зміни в житті народу призводять до змін в його виховній системі і, в першу чергу, в його виховному ідеалі.

Існує наукова думка, що про характер певного народу можна судити по характеру найкращих його представників [1; 3]. Ураховуючи це, варто звернути увагу на елітарних особистостей українців: Богдан Хмельницький, Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка та ін. мали надзвичайно потужну волю і ніколи не гнулися під ударами долі. Ці видатні постаті, за словами І. Гончаренка, мали «позитивну гармонію духа без шкідливої переваги якоїсь однієї її складової» [3, с. 19].

У контексті зазначеної проблеми розглянемо поняття «ідеал виховання». На думку Г. Ващенко, «виховний ідеал – це образ ідеальної людини, на який повинен орієнтуватися педагог, виховуючи молоде покоління» [1, с. 13]. На переконання вченого, виховний ідеал нації може виражатися не тільки в педагогічних системах, але й у звичаях, фольклорі, творах письменників і т. ін.. Він створюється століттями і за традицією переходить до наступних поколінь, які його доповнюють і вдосконалюють.

Дослідження образу героя в українській літературі та його трактування в шкільних підручниках минулого століття дало змогу Л. Йовенко обґрунтувати періодизацію розвитку образу героя в шкільних підручниках з української літератури ХХ століття у єдності 5 періодів: 1-й період – 1900 – 1917 рр.; 2-й період – 1917 – 1920 рр.; 3-й період – 1920 – 1960-і рр.; 4-й період – 1970 – 1980-і рр.; 5-й період – 1991 – 1999 рр. [4, с. 5].

Розглянемо виховний ідеал людини-героя в поемі Івана Яковлевича Франка «Мойсей» і простежимо його інтерпретацію в шкільних підручниках 70 – 80 років ХХ ст., що згідно із зазначеною періодизацією, належить до 4-ого періоду тенденцій інтерпретації образу героя в шкільних підручниках з української літератури [4, с. 5].

І. Франко – відомий український письменник, вчений, громадський діяч, один з найвидатніших представників національної еліти. У своїх творах митець створив багато героїчних образів, які не тільки відображають певну історично-художню дійсність, а й засобами мистецтва слова здійснюють виховний вплив на особистість. На сучасному етапі розвитку суспільства актуалізується пріоритет людини-гуманіста, людини-патріота, духовно здорової особистості, яка здатна подолати труднощі, виявляє волю до перемоги, досягнення мети тощо.

Однією з найвидатніших в творчості І. Франка є поема «Мойсей», яку називають заповітом українцям, де автор осмислює минуле, сучасне і майбутнє українського народу, спонукає задуматися над власною долею. Поему написано на початку першої російської революції – в епоху змін і надій. Українську громадськість хвилювали питання національної гідності, зростання свідомості, взаємин вождя і народу, громадська роль слова. В. Корнійчук назвав поему «величним художнім підсумком Франкової життєтворчості», а М. Зеров «поемою "подоланого сумніву"» [5, с. 39].

У «Мойсеї» І. Франко з філософської точки зору намагається осмислити існуючі суспільні проблеми і історичні події свого часу, взявши за основу біблійний переказ про

сорокарічні мандри євреїв пустелею на чолі з Мойсеєм. Образ поводиря в поемі є центральним символом, навколо якого розгортається основна сюжетна лінія і відображаються визначальні ідеї. У ньому митець не тільки звертається до біблійної постаті пророка Мойсея, але й підносить його як символ українського національного лідера, здатного вивести свій народ з неволі та духовної апатії.

Працюючи над поемою, письменник вивчив Біблію, праці з історії, культури Ізраїлю, Палестини, Єгипту. Перебуваючи в Римі, він споглядав статую Мойсея, створену ще на початку XVI ст. Мікеланджело. У критичній статті підручника з української літератури для 9-ого класу (ред. М. Борщевський, 1985 р.) презентовано цитату дочки письменника Анни Франко-Ключко: «Надзвичайне враження на батька справила статуя Мойсея. Він довго вдивлявся в цю горду постать, в це розумне суворе обличчя, високе, натхненне чоло під кучерями волосся, які, немов два роги, стирчали вгору, – це був провідник народу, поневоленого єгипетськими володарями. Він вивів єврейський народ з неволі і 40 років блукав з ними по пустелі, вчив і картав, і привів його до кордону Обітованої землі; народ в цю землю ввійшов, але не увійшов до неї його вождь. Ця історія великого мужа врзалася татові в душу, і вона інспірувала його до написання його величного твору «Мойсей»» [8, с. 329].

В очах Ізраїлю Мойсей – пророк, поводитир свого народу, його самовідданий слуга і захисник. Хоч його зігнули роки, «це дідусь слабосилий, що без роду, без стад і жінок сам стоїть на краю могили», голос його «замовк і згасло натхнення», і дух рветься вгору, Мойсей «на крилах думок і печалі за гори», «в очах його все щось горить, ніби дві блискавки в хмарі» [10, с. 212 – 264].

Його мета – привести народ до нового, вільного і щасливого життя, піклуватися про збереження його високої моралі. Мойсей – символічний образ поводиря, який намагається привести свій народ до свободи. Його постать є глибокою, адже уособлює високу моральність і безкорисливу відданість, незважаючи на всі труднощі й страждання. У цьому контексті Мойсей представляє ідеал, до якого має прагнути українська нація, що на момент написання поеми перебувала під тиском духовної байдужості. Це – лідер, здатний об'єднати український народ у його прагненні до волі, пробудити національну свідомість тощо. Через Мойсея Франко підносить ідею про необхідність національної єдності та усвідомлення свого коріння.

Сорок літ я трудився, навчав,
Весь заглиблений в тобі,
Щоб з рабів тих зробити народ
По твоїй уподобі.

Так, з низин тих, мрячних і лячних,
Я хотів їх підвести
Там, де сам став, до світлих висот,
І свободи, і чести.

Все, що мав у житті, він віддав
Для однієї ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї [10, с. 242].

Сорок років Мойсей вів свій народ з темряви і неволі, формуючи нове покоління людей, звільнене від рабської філософії. Цей шлях був нелегким, але пророку додавала сили глибока віра у велику місію ізраїльтян, розуміння власної місії, самовіддана любов до свого народу («Я без вибору став твій слуга, лише з любові і печалі» [8, с. 237]). Сила Мойсея ще і в слові. Він говорить з народом від Божого імені, вчить жити відповідно до заповідей Господніх, цінувати життя і волю.

І ворушиться в серці грижа:
Може, я тому винен?
Може, я заповіти твої
Не справляв, як повинен? [10, с. 242–243].

Але коли бачить, що люди не бажають жити по цих законах, замислюється, чи немає в цьому його вини, сумнівається в правильності обраного шляху і навіть розчаровується на мить, втрачає впевненість у своїй правоті. Франко виписує Мойсея як особу, яка не тільки вірить у свою місію, але й готова до самопожертви заради вищої мети. Він відчуває відповідальність за майбутнє народу, навіть коли стикається з невдячністю й недовірою. Таким чином, образ Мойсея стає уособленням українського інтелігентного лідера, який мусить вказати шлях, незважаючи на власні страждання і труднощі.

О Єгово, я слізно моливсь:
Я слабкий, я немова!
Кому іншому дай сей страшний
Маєстат свого слова! [10, с. 243].

Письменник утверджує ідею, що тільки впевненість у своїй справі, дає сили герою здійснювати те, що йому було призначено долею:

Цвіт безтямності плодить усе
Колючки лиш і муки.
А як вийде самому той плід
Донести не спромога, –
То найкраще увесь свій тягар
Положити на бога...
Аж тепер усумнився в своє
Реформаторське діло?
Сорок літ ти був певний і вів
Хоч насліпо, та сміло [10, с. 243–244].

Мойсей – герой, пророк, сповнений людський почуттів, він також сумнівається, страждає муками сумління, бореться із самим собою. Втім, він повинен іти до кінця, не відступаючи:

Він ішов, не ставав, мов герой
До останнього бою,
Та у серці важка боротьба
Ішла з самим собою [10, с. 246].
За сумніви, боязнь поразки він поплатився власним життям:
Тут і кості зотліють твої
На взірець і для страху
Всім, що рвуться весь вік до мети
І вмирають на шляху! [10, с. 262].

І. Франко підкреслює важливість спільної ідеї, що єднає суспільство й веде народ до високої мети. Втрата такої ідеї призводить до загибелі суспільства. Варто пригадати всім відомий вислів одного з екс-президентів України, що «національна ідея не спрацювала». Сучасні бурхливі, трагічні події в державі спростовують ці слова. Сотні тисяч українців, серед яких – молоді люди, встали на захист України, об'єднані спільною метою та прагненням забезпечити щасливе майбутнє дітям, молодшим братам і сестрам, батькам.

М. Жулинський, звертаючись до молодого покоління словами І. Франка, закликає: «чи не пора нам "навчитися чути себе українцями", а це означає, що всім нам пора "для України жити", наповнюючи свої почуття і працю справжнім українським духом, справжньою самопожертвою, справжньою любов'ю до України.

Саме він, цей український Мойсей, все своє життя клав цеглину по цеглині до національної будови – майбутньої української держави, витворюючи українську націю

як суцільний культурний організм, бо вірив, що без поступу "культурного і духовного" не здобути омріяну волю на рідному ґрунті, не досягнути національної єдності, національного звільнення та власної самостійної держави» [6, с. 22].

Про це йдеться й поемі «Мойсей»:

Чули всі: щезло те, без чого
Жить ніхто з них не годний.
Те незримо, несхопне, що все
Поміж ними горіло,
Що давало їм смисл життєвий,
Просвітляло і гріло [10, с. 263].

Класицизм та неоромантику І. Франко поєднує у власних поглядах на роль митця: «Поет-романтик, – де в чому схожий на поета Горацієвого – він ставить себе непомірно вище товпи, зайнятої буденними інтересами і не спосібної навіть зрозуміти його... Але він не пишається тим, навпаки, се його болить, він бачить в тім своє нещастя... Він не гордує товпою, навпаки, він хоче бути їй пожиточним, хоче послужити їй... Він нещасний нещастям свого народу, цілого народу; як одиниця вибрана він непомірно сильніше відчуває радощі й болі, ніж кожний інший чоловік; він, заступник народу, терпить за весь народ» [11, с. 290]. Таке тлумачення висвітлює суб'єктивний ідеалізм митця, на якому позначилася Шопенгауєрова філософія страждання. В іншому фрагменті Іван Якович наблизився до особистого романтичного усвідомлення питання: «... поет хоче піднести, ущасливити свій народ не силою фізичною, не освітою і наукою, він хоче «спастися» його, рушитися якимсь чудом, можливим тільки для всесильного чуття, стає месією, пророком і спасителем народним» [11, с. 291].

Письменник наголошує, що героями не народжуються, ними стають. Людина з палаючим серцем та не спокійним духом, уперто, долаючи будь-які труднощі, йде до своєї мети:

Чути тупіт. Чи вихор в степу?
Чи збуваєсь пророцтво?
Се Єгошуа, князь конюхів,
І за ним парубоцтво...
Всіх їх гонить безіменний страх,
Невідомий перст божий,
Голод духу і жах самоти
І безодні старої ...
А Єгошуа зично кричить:
«До поход! До зброї».
І зірвався той крик, мов орел,
над німою юрбою,
Покотився луною до гір:
«До походу! До бою!» [10, с. 263].

Така особистість здатна вмить перетворити «номадів лінивих» на «люди героїв» і досягнути мети в ім'я спільної ідеї, свого народу, Батьківщини [8, с. 264].

В. Корнійчук зазначає, що «етико-деонтологічною протиположністю всевладного і всемогутнього Бога-Єгови і водночас цілого роду людського є семітський поганський божок Ваал, якому віддають честь Датан і Авирон, і, насамперед, темний демон пустелі Азазель, в образ якого автор уклав "найсильнішу частину демонської спокуси, що може захищати віру найсильнішого характеру"» [5, с. 39]. Демон посіяв вагання в душі пророка, збиваючи його зі шляху, назначеного Єговою. Згодом, зневірений і знесилений Мойсей, що знівельював Божу волю, помирає на шляху до омріяної Палестини.

Мойсей впав на порозі мети, і його народ продовжив шлях з молодим поводитирем – зусилля пророка не були даремними. Цілеспрямованість, сила духу, самовіддане

служіння народу, непохитна віра в його сили – ось ті головні якості, якими, на думку І. Франка, повинен володіти справжній провідник народу.

Мойсей і його народ нерозривно пов'язані, проте конфлікт між ними невідворотний. Мойсей усвідомлює необхідність рухатися вперед до мети, а народ, знесилений сорокарічним блуканням, хоче забезпечення насущних потреб. Пророк розуміє потреби людей, витримує труднощі походу разом з усіма. Він категорично засуджує співвітчизників за легковірність, рабську покірність, лінощі і, водночас, любить народ таким, яким він є, з достоїнствами і недоліками, вірить в його пробудження. Народ нерідко непевний щодо мудрості Мойсея, а спроби лідера повернути його на шлях свободи зустрічають опір і навіть неприязнь та ворожість. Це підкреслює трагізм постаті поводири: Мойсей, як і багато інших керманців, залишається самотнім у своїй місії і відчуває розчарування, але не полишає спроб досягти мети.

Проблема служіння народові в творчому доробку Івана Франка є яскравою ілюстрацією тієї сили, яку має література у процесі формування світоглядних переконань, загальнолюдських чеснот, вольових якостей особистості. Твори митця є джерелом натхнення для національно свідомих українців не тільки боротися за свої права, але й діяти і ім'я розквіту держави, зберігаючи її культурну спадщину та наслідуючи її моральні імперативи. Франкова діяльність і літературна спадщина нині мають особливу актуальність, пропагуючи служіння та любов до Батьківщини, самопожертву заради вищої мети.

Зрозумівши свої помилки, ізраїльтяни стали на той шлях, яким вів їх Мойсей. «Кочовисько ледаче», яке ми бачимо на початку твору, стає народом-борцем.

Уздовж 70 – 80-і рр. ХХ століття (4 період тенденцій) інтерпретація образу героя у критичних матеріалах шкільних підручників з української літератури здійснюється у контексті «етичного героїзму», етичних взаємовідносинах та їх розмаїті: порушувалася проблематика змісту людського існування, свободи вибору, загальнолюдських цінностей, громадянської відповідальності тощо.

Авторами навчальних книг цього періоду (О. Бандурою, О. Білецьким, В. Борщевським, М. Грицаєм, І. Дзевеґеріним, Н. Жук, Є. Кучеренко, Н. Падалкою, В. Цимбалюк, Н. Ткаченко та ін.) герої трактувалися через відданість певним ідеям чи жертвовну працю, у вправності збереження та канонізації радянських духовних цінностей та ідеалів. Завдяки критичним статтям створювалася «нова людина», «людина комуністичного типу» – яка усвідомлювалася як суспільно-активна особа, що популяризує ідею діяльності заради народу і держави, опоетизовувалася праця робітників та селян. Таким чином, художнє висвітлення повсякденного життя радянської людини задовольняло потребу у чомусь винятковому, піднесеному, героїчному.

Встановлено, що у підручниках з української літератури зазначеного періоду героїчні образи допомагали у процесі формування інтернаціональних та патріотичних чеснот молоді, піддержували розвиток героїчних рис індивіда, який здатний боротися заради комуністичних ідей. Витязі фольклорних творів виписувалися як достеменні образи лицарів з виразними лицарськими якостями, перебільшеною міццю, силою, відвагою, безстрашністю та були здатні покласти своє життя «до ніг Батьківщини».

Вивчення шкільних підручників 70-х – 80-х рр. ХХ ст. засвідчило інтерпретацію образу героя-поводири радянськими літературознавцями в контексті тогочасної доби. Зокрема, в підручнику з української літератури за 9 клас (1973 г.) автори відзначають: «Справжній герой той, хто глибоко усвідомлює інтереси й прагнення народу, хто є обранцем і слугою його. У поемі утверджується думка про безмежної відданості ватажка-вождя свого народу. Увесь твір пройнятий любов'ю і вірою в народ – творця і рушійну силу в розвитку історії» [9, с. 152].

У трактуванні вченими-літераторами образів героїв І. Котляревського, П. Куліша, Лесі Українки, Т. Шевченка та ін. вловимі погляди ідеологів тогочасної доби, які сприяли формуванню особистості – гвинтика велетенського державного механізму. Типовим виразником позитивного героя в навчальних книгах цієї доби є образ, що символізує відданість інтересам власного народу, жертвовність в ім'я служіння Батьківщині.

Висновки

Таким чином, виховний ідеал певного народу віддзеркалює його державний устрій, світогляд, релігію, рівень розвитку культури, національні особливості та відображається в педагогічній спадщині, традиціях, фольклорі, творах класичної літератури.

Одним з найкращих представників української національної еліти є Іван Франко, який у своїх творах створив велику кількість героїчних образів, що презентують певну історично-художню дійсність, засобами мистецтва слова здійснюють виховний вплив на молоде покоління. Образ Мойсея в поемі І. Франка – символічний та поєднує характеристики авторитетного лідера, самовідданого слуги і захисника свого народу, довершеної, мудрої особистості і жертви заради майбуття. Він також уособлює виклики, з якими стикається будь-який керманіч, що прагне до змін. Через цей образ митець передає ідею щодо нагальності провідників, готових вести націю крізь усі труднощі, і залишає нащадкам моральний заклик бути єдиними у прагненні до волі та незалежності. Образ поводиря у поемі залишається актуальним і сьогодні, надихаючи національні рухи та прагнення до відродження української нації.

Аналіз шкільних підручників 70-х – 80-х рр. ХХ ст. засвідчив трактування образу героя-поводиря радянськими літературознавцями як такого, що ґрунтовно усвідомлює інтереси й прагнення народу, є безмежно відданим його обранцем і слугою. Авторами навчальних означеної доби (О. Бандурою, О. Білецьким, В. Борщевським, М. Грицаєм, І. Дзеверіним, Н. Жук, Є. Кучеренко, Н. Падалкою, В. Цимбалюк, Н. Ткаченко та ін.) герої інтерпретувалися як уособлення відданості певним ідеям, жертвовної праці, збереження та канонізації радянських духовних цінностей та ідеалів. Завдяки критичним статтям створювалася «людина комуністичного типу», яка виписувалася як суспільно-активна особа, що популяризує ідею функціонування заради держави і народу, опоетизовувалася натхнена праця робітників та селян. Таким чином, художнє висвітлення повсякденного життя радянської людини задовольняло потребу у чомусь винятковому, піднесеному, героїчному.

Розглянута тема не вичерпується цим дослідженням. На подальшу розробку очікує питання виховання патріотичних чеснот особистості у процесі вивчення повісті Івана Франка «Захар Беркут» та його тлумачення в шкільних підручниках ХХ століття.

Список використаних джерел

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 190 с.
2. Гаврилюк О. Вивчення творчості Івана Франка в школі. 10 клас. Посібник для вчителя. Тернопіль. 2017. 64 с.
3. Гончаренко І. Основи українського національного виховання. Німеччина, 1959. 123 с.
4. Йовенко Л. І. Образ героя в українській літературі та його інтерпретація в шкільних підручниках ХХ століття. Автореферат на здобуття наукового ступеня докт. пед. наук. Умань. 2018. 42 с.
5. Корнійчук В. Поет почуття і поет думки. Парадигма. 2008. № 3. С. 3–20.
6. Жулинський М. «Ми мусимо навчитися чути себе українцями...» 100 років тому пішов із життя національно-культурний будівничий України. Іван Франко у

- творенні української національної ідентичності: зб. наук. праць. Ніжин, 2016. С. 11–22.
7. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641. <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>.
 8. Українська література: Підручник для 9 класу середньої школи / За ред. проф. В. М. Борщевського [гол. ред.]. Київ: «Радянська школа», 1985. 304 с.
 9. Українська література: Підручник для 9 класу середньої школи / Ред. кол. О. І. Білецький [гол. ред.] та ін.. Київ: «Радянська школа», 1973. 423 с.
 10. Франко І. Мойсей // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. Художні твори Т. 1–25. Поезії. Т. 5. Київ : Наукова думка, 1976. С. 201–264.
 11. Франко І. Переднє слово [До видання: Шевченко Т. Г. «Перебендя»... Львів, 1889]. Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. Література та мистецтво. Т. 26–43. Літературно-критичні твори (1886–1889). Т. 27.. Київ : Наукова думка, 1980. С. 285–307.